

Article history:

Received 16 February 2024

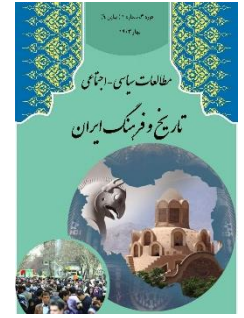
Revised 29 April 2024

Accepted 09 May 2024

Published online 21 May 2024

Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History

Volume 3, Issue 1, pp 313-329



Protecting Individual Rights in the Criminal Process by Judicial Officers to Ensure Public Security

Majid. Haghighizadeh¹, Mohammad Reza. Shadmanfar^{2*}, Mahmoud. Malmir³

¹ PhD student, Department of Law, Emirates Branch, Islamic Azad University, Dubai, United Arab Emirates

² Assistant Professor of Criminal Law and Criminology, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Administrative Sciences and Economics, Isfahan University, Isfahan, Iran

³ Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Isfahan Branch (Khorasgan), Islamic Azad University, Isfahan, Iran

* Corresponding author email address: mr.fh.23@gmail.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:

Original Research

How to cite this article:

Haghighizadeh, M., Shadmanfar, M. R., & Malmir, M. (2024). Protecting Individual Rights in the Criminal Process by Judicial Officers to Ensure Public Security. *Journal of Social-Political Studies of Iran's Culture and History*, 3(1), 313-329.



© 2024 the authors. Published by Iran-Mehr: The Institute for Social Study and Research. This is an open access article under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

The implementation of the criminal justice system, particularly by judicial officers and prosecutors, inherently involves restrictions on individual rights and freedoms. Actions ranging from prosecution, arrest, interrogation, notification, investigation, to the execution of judgments directly conflict with individual and public rights. However, despite the crucial role of judicial officers in this context, various challenges are observed. This study employs a descriptive-analytical method to examine the protection of individual rights during the criminal process by judicial officers. In terms of legislation, the legislator has not addressed the right to remain silent. Additionally, important aspects such as informing the accused of the charges and the right to access a lawyer are not included in Article 63, despite these being among the most critical defense rights of those in custody. Another existing challenge in this area is the lack of attention to the training and specialization of judicial officers. This issue stems from problems such as overlapping tasks, lack of unified command, and the existence of multiple intelligence centers, which negatively impact human dignity and the rights of the accused. Solutions to address the challenges in the exercise of duties and powers by judicial officers include providing experienced personnel, ensuring access to facilities and equipment, fostering cooperation and coordination among responsible agencies, and utilizing the experiences of other countries.

Keywords: *Judicial officers, individual rights, criminal enforcement, lawyer, training.*

EXTENDED ABSTRACT

The enforcement of criminal justice procedures, particularly by judicial officers, involves inherent tensions between upholding individual rights and ensuring public security. The role of judicial officers is crucial in this delicate balance, as their actions during the criminal process—from prosecution, arrest, and interrogation to the execution of judgments—directly impact both individual and public rights. However, despite their significant role, various challenges complicate the protection of individual rights within this context. This extended abstract reviews these challenges, focusing on the legislative gaps, training deficiencies, and operational complexities that judicial officers face, and suggests solutions based on a comparative analysis of international practices. One of the primary challenges in protecting individual rights during criminal processes is the inadequacy of current legislation. The right to remain silent, a fundamental aspect of fair trial standards, is not explicitly addressed by the legislator, leaving a significant gap in the protection afforded to the accused. Additionally, Article 63, which outlines the rights of individuals in custody, fails to include essential defense rights such as informing the accused of the charges against them and ensuring their access to legal representation. These omissions are critical, as they undermine the accused's ability to mount a proper defense, thereby compromising the fairness of the judicial process.

Beyond legislative shortcomings, there is also a notable lack of attention to the training and specialization of judicial officers. Effective protection of individual rights requires that these officers possess the necessary skills and knowledge to navigate the complexities of criminal investigations and proceedings. However, current practices reveal significant deficiencies in this area, with overlapping tasks, a lack of unified command, and the existence of multiple intelligence centers contributing to inefficiencies and errors. These issues not only impair the effectiveness of judicial operations but also jeopardize the human dignity and rights of the accused. Without proper training, judicial officers are ill-equipped to handle the demands of modern criminal justice, particularly in cases involving complex or organized crimes (Ashuri, 2018).

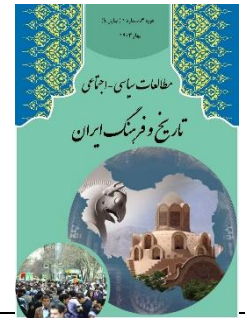
The operational environment for judicial officers is further complicated by the presence of multiple agencies with overlapping responsibilities. This fragmentation leads to a lack of coordination, which can result in violations of individual rights. The absence of a unified command structure exacerbates these challenges, as different agencies may have conflicting priorities or approaches to handling cases. Moreover, the existence of multiple intelligence centers creates confusion and hampers the ability of judicial officers to access the information they need to carry out their duties effectively. This situation not only undermines the efficiency of criminal investigations but also increases the risk of rights violations, as the lack of coordination can lead to arbitrary or unlawful actions (Ghasem Pour, 2002).

To address these challenges, it is essential to implement a series of reforms aimed at improving the training, coordination, and operational capacity of judicial officers. First, there must be a concerted effort to provide comprehensive training programs that equip judicial officers with the necessary legal and procedural knowledge. This training should be ongoing, ensuring that officers are kept up-to-date with the latest developments in criminal law and human rights standards. Second, there needs to be a restructuring of the command and control systems to eliminate redundancies and improve coordination among the various agencies involved in criminal justice. This could involve the creation of a centralized body

responsible for overseeing all criminal investigations, ensuring that all actions taken by judicial officers are consistent and lawful (Alavi, 2015).

Additionally, it is crucial to learn from the experiences of other countries that have successfully navigated similar challenges. Comparative analysis of international practices reveals several strategies that could be adapted to improve the protection of individual rights in the Iranian context. For example, the use of specialized units within the police force to handle complex cases, as seen in several European countries, could be an effective way to ensure that judicial officers have the expertise needed to deal with specific types of crimes. Moreover, the adoption of standardized procedures for the interrogation and treatment of suspects, including the mandatory presence of legal counsel during questioning, could significantly reduce the risk of rights violations (Cleary, 2014).

In conclusion, while the current system of criminal justice enforcement in Iran faces significant challenges, there are clear pathways for reform that can enhance the protection of individual rights without compromising public security. By addressing legislative gaps, improving training and specialization, and restructuring operational systems, it is possible to create a more effective and rights-respecting criminal justice system. These reforms are not only necessary for upholding the rule of law but also for maintaining public trust in the criminal justice system, which is essential for its long-term effectiveness and legitimacy.



حفظ حقوق فردی در جریان فرآیند کیفری توسط ضابطان دادگستری به منظور تأمین امنیت جامعه

مجید حقیقت زاده^۱، محمدرضا شادمان فر^۲، محمود مالمیر^۳

۱. دانشجوی دکتری، گروه حقوق، واحد امارات، دانشگاه آزاد اسلامی، دبئی، امارات متحده عربی

۲. استادیار حقوق کیفری و جرم‌شناسی، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

۳. دانشیار، گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران

* ایمیل نویسنده مسئول: mr.fh.23@gmail.com

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله

پژوهشی/اصیل

نحوه استناد به این مقاله:

حقیقی زاده، مجید، شادمان فر، محمیدرضا، و مالمیر، محمود. (۱۴۰۳). حفظ حقوق فردی در جریان فرآیند کیفری توسط ضابطان دادگستری به منظور تأمین امنیت جامعه. *مطالعات سیاسی-اجتماعی تاریخ و فرهنگ ایران*، ۳(۱)، ۳۲۹-۳۱۳.

اعمال سامانه عدالت کیفری و در خط مقدم آن ضابطان و دادرها، تلاقی با محدودیت حقوق و آزادی‌های افراد دارد. از تعقیب و بازداشت و بازجویی و ابلاغ و تحقیق تا اجرای حکم، به طور مستقیم در تزامم با حقوق فردی و عمومی است. با این حال و علیرغم اهمیت نقش ضابطان در این زمینه چالش‌هایی دیده می‌شود؛ بدین منظور در این پژوهش به روش توصیفی-تحلیلی به بررسی حفظ حقوق فردی در جریان فرآیند کیفری توسط ضابطان دادگستری پرداخته شده است. در بحث قانونگذاری، قانونگذار اشاره‌ای به حق سکوت نکرده است. همچنین برخی موارد مهم از جمله تفهیم اتهام و حق دسترسی به وکیل را مشمول ماده ۶۳ ندانسته است درحالی‌که این مساله از مهمترین حقوق دفاعی اشخاص تحت نظر است. چالش موجود دیگر در این زمینه عدم توجه به آموزش ضابطان و تخصصی نمودن آن‌هاست که این مساله از مشکلاتی چون موازی‌کاری و تشابه وظایف، عدم وحدت فرماندهی و وجود مراکز متعدد اطلاعاتی، ناشی می‌شود که این چالش‌ها بر کرامت انسانی و حقوق متهم اثرگذار است و راهکارهای مقابله با چالش‌های اعمال وظایف و اختیارات ضابطان دادگستری، تأمین نیروی انسانی مجرب و امکانات و تجهیزات، همکاری و هماهنگی دستگاه‌های متولی و استفاده از تجارب سایر کشورها است.

کلیدواژگان: ضابطان دادگستری، حقوق فردی، ضمانت اجرای کیفری، وکیل، آموزش.



© ۱۴۰۳ تمامی حقوق انتشار این مقاله متعلق به نویسنده است. انتشار این مقاله به صورت دسترسی آزاد مطابق با گواهی (CC BY-NC 4.0) صورت گرفته است.

مقدمه

ضابطان قضایی به عنوان بازوان اجرایی و قضایی دادگستری در کشف جرایم و شناسایی و تعقیب مجرمین و اجرای دستورات و احکام قضایی پا به پای دستگاه قضایی توسعه پیدا کردند تا قادر باشند از عهده‌ی مسولیت‌های سنگینی که در عصر کنونی بر دوش او گذارده شده است، برآیند. ظهور جرایم سازمان‌یافته و باندهای پیچیده و مخوف مرتکبین جرم از یک سو و توانمندی مجرمین در به‌کارگیری مهارت‌ها و تکنولوژی و فنون جدید ارتکاب جرم از سوی دیگر، سبب شد تا شاخه‌های حقوق کیفری فنی و تخصصی از جمله حقوق کیفری صنعتی، حقوق کیفری اقتصادی، حقوق کیفری سایبری یا رای آن‌های، حقوق کیفری پزشکی و غیره شکل گیرد و قضات و ضابطان به صورت تخصصی به جرایم رسیدگی کنند. حقوق کیفری قراردادی یا "عدالت قراردادی" نظریه‌ای جدید در حوزه حقوق کیفری است که مهم‌ترین دست آورد آن را می‌توان جلب مشارکت متهم/ بزه‌کار در زمینه مبارزه با جرم و اصلاح او به شمار آورد. یکی از الزامات اجرای این نظریه تخصصی نمودن ضابطان است، زیرا تعامل با بزه‌کار و رعایت حقوق فردی وی و آماده نمودن او برای مذاکره و حصول سازش و توافق مستلزم آن است که علاوه بر قضات ضابطان نیز تخصص لازم را برای رسیدگی به جرم داشته باشند، در این صورت است که زمینه تحقق و اجرای سیاست حقوق کیفری قراردادی که همان توافق با متهم است فراهم خواهد شد.

امروزه مشکلات قانون گذاری تا حدودی رفع شده است، اما موضوع آموزش ضابطان دادگستری که لازمه اجرای قانون توسط آن‌هاست در قوانین فعلی و سابق آئین دادرسی کیفری آنچنان که شایسته است مورد توجه قرار نگرفته است. یکی از مبانی اساسی که در نظام‌های کیفری، اسناد بین‌المللی و حقوق بشر حائز اهمیت است اصل دادرسی منصفانه است. این اصل در نظام کیفری محقق نخواهد شد مگر با آموزش مجریان عدالت و متولیان دادرسی و مجریان به ویژه پلیس و ضابطان دادگستری که باید به عنوان بازوان کمکی نظام قضایی موجود در کشور به طور ویژه مورد آموزش قرار گیرند.

ضابطان دادگستری می‌توانند با اطلاع از حقوق شهروندان و تکالیف خود به خوبی انجام وظیفه نموده و از جبران خسارت‌های احتمالی وارده بر اشخاص در ناشی از عدم آموزش مصون بمانند. دادرسی منصفانه شامل دو مرحله می‌باشد که یک مرحله از آن مربوط به پیش از محاکمه است و مرحله دیگر آن متعلق به رسیدگی در دادگاه می‌باشد. مرحله اول که همان مرحله پیش از محاکمه می‌باشد بیشتر نقش پلیس و ضابطان به ویژه در امر تحقیقات مقدماتی امور کیفری ملموس و قابل مشاهده است که بعنوان زیربنای پرونده کیفری شکل خواهد گرفت. عدم آموزش قوانین و مقررات آفت سیستم پلیس و ضابطان دادگستری بعنوان یکی از ارکان فرآیند دادرسی کیفری است.

ضابطان باید همواره آموزش‌های لازم را ببینند که در بدترین شرایط رقم خورده برایشان به رفتار خود مسلط بوده و نسبت به محیط اطراف خود بهترین رفتار را نشان دهند. ابتدا باید به ضابطان دادگستری آموزش‌های لازم قوانین و مقررات داده شده و در نهایت از آن‌ها انتظار بهترین رفتار و واکنش را داشت. وظایف ضابطان دادگستری در مرحله تحقیقات مقدماتی بسیار حساس می‌باشد، به این علت که روند ابتدائی و رسیدگی به پرونده از همان لحظه اولیه ورود پرونده به سیستم قضایی کشور با آن‌ها ارتباط داشته و کوچکترین کوتاهی و بی‌توجهی در امورات محوله به ویژه در مرحله تحقیقات مقدماتی منجر به تضییع حقوق متهمین خواهد شد.

در این پژوهش به روش توصیفی-تحلیل به بررسی حفظ حقوق فردی در جریان فرآیند کیفری توسط ضابطان دادگستری پرداخته شده است.

بیان مساله

اعمال سامانه عدالت کیفری و در خط مقدم آن ضابطان و دادرسان، تلاقی با محدودیت حقوق و آزادی‌های افراد دارد. از تعقیب و بازداشت و بازجویی و ابلاغ و تحقیق تا اجرای حکم، به طور مستقیم در تزامم با حقوق فردی و عمومی است؛ در پله اول، با ایراد اتهام، فرد آزاد را از سنگر اصل برائت بدر آورده و در مظان انگاره‌های مجرمانه قرار می‌دهند و در ادامه با بازداشت‌های خودسرانه، تفتیش عقاید، نقض حریم خصوصی، تحدید آزادی‌های فردی، بازرسی‌های خلاف قاعده، نقض کرامت و عزت شهروندی، تعرض به حیثیت معنوی، مسکن و شغل، ضبط و شنود مکالمات تلفنی و پست‌های الکترونیک و مخابرات تلگرافی و انحاء تجسس و ده‌ها مورد مشابه که در قانون اساسی نیز در اصول ۲۲، ۲۵ و ۳۲^۱ و غیره بدان اشاره شده است، به حقوق فردی فرد بازداشت شده آسیب‌هایی وارد می‌آورند. در واقع این آسیب‌ها به دلایل وجود چالش‌هایی است که ضابطان دادگستری در راستای انجام وظایف خود با آن‌ها روبرو هستند و این چالش‌ها باعث شده ضابطان دادگستری در رویه عملی نتوانند روش‌ها و ضوابط علمی را به طور دقیق به مرحله‌ی اجرا در آورند و بالتبع این مسأله حقوق فردی را با مخاطرات و آسیب‌هایی روبرو می‌سازد. بدین منظور، این پژوهش تلاش دارد تا ضمن معرفی ساز و کارهای رعایت حق فردی در جریان تحقیقات ضابطان دادگستری، چگونگی ایجاد تعادل و توازن میان دغدغه‌های مربوط به شناسایی و دستگیری متهمان و تضمینات برخورداری آنان از دادرسی عادلانه و حفظ کرامت انسانی را بیان نماید و مهم‌ترین چالش‌ها و موانع ضابطان دادگستری در این زمینه و شرایط و راه‌های رفع آن را در نظام کیفری داخلی مورد نقد و بررسی قرار دهد.

مقابله با جرایم و حفظ امنیت اجتماعی یکی از اساسی‌ترین وظایف ضابطان دادگستری است که اعمال این تکلیف و وظایف همواره باید با حفظ و کرامت و ارزش ذاتی انسان، احترام به آزادی مشروع و حقوق شهروندی همراه باشد. سنگ بنای اولیه پرونده کیفری توسط ضابطان دادگستری صورت می‌گیرد طوری که اقدامات ضابطان دادگستری می‌تواند قضات را در مسیر اجرای عدالت راه‌گشایی نماید و برعکس آن‌ها را از این مسیر منحرف سازد. در واقع ضابطان دادگستری تصمیم‌سازان پرونده‌های قضایی و مقامات قضایی تصمیم‌گیران آن هستند و محدوده گسترده وظایف و اختیارات ضابطان دادگستری، باعث شده است؛ موضوع آزادی و امنیت اشخاص در معرض تهدید و تعرض قرار گیرد.

پیشینه تحقیق

رجبی تاج امیر (۱۳۹۷)، در پژوهش خود تحت عنوان «چالش‌ها و سازوکارهای عملی رعایت حق سکوت در فرآیند بازجویی ضابطان دادگستری» بیان می‌دارد؛ مهم‌ترین سازوکارهای رعایت حق سکوت در جریان تحقیقات ضابطان دادگستری، مانند تدوین منشور حقوق متهم و منشور اخلاقی ضابطان، تمرکز بر ادله محوری جرم به جای اقرارمحوری، استانداردسازی رفتار بازجویان و نظارت و ارزیابی مستمر، ابطال برخی ادله به دست آمده از طریق روش‌های غیرقانونی، تجهیز ضابطان به روش‌های نوین و علمی جمع‌آوری ادله فیزیکی و ایجاد بسترهای اطلاعاتی و فنی لازم برای کشف جرم، بازنگری در نظام گزارش دهی ضابطان و تخصصی شدن آنان، معرفی شده است تا زمینه چگونگی ایجاد تعادل و توازن میان دغدغه‌های مربوط به شناسایی و دستگیری متهمان و تضمین‌های برخورداری آنان از دادرسی عادلانه، شناسایی شود.

^۱ اصل ۲۲ قانون اساسی: حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.

^۲ اصل ۲۵ قانون اساسی: بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.

^۳ اصل ۳۲ قانون اساسی: هیچ کس را نمی‌توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می‌کند. در صورت بازداشت، موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف مدت بیست و چهار ساعت پرونده مقدماتی به مراجع صالحه قضائی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم گردد. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.

اسحاقی (۱۳۹۹)، در پژوهش خود تحت عنوان «جلوه‌های مصلحت عمومی در آیین دادرسی کیفری و چالش آن با حقوق فردی»؛ نشان داد آیین دادرسی کیفری در سه عرصه اصلی فرآیند کیفری، نهادها و مقررات حاکم بر آن، تحت تأثیر مفهوم مصلحت عمومی شکل گرفته است (Eshaghi, 2020).

ویتکائوسکا^۱ (۲۰۱۳)، در تحقیقی با عنوان «فعالیت بخشهای پیشگیری پلیس عمومی در راستای جلوگیری از بزهکاری کودکان» در دانشگاه میکلاس رومریس با در نظر داشتن مفاد قانونی، عملکرد و فعالیت‌های پلیس اجتماعی بخش کانس و نتایج مربوط به تحقیقات جامعه شناختی در پیشگیری از بزهکاری کودکان و نوجوانان را مورد ارزیابی و سنجش قرار داد. نتایج پژوهش حاکی از آن بود که در صورتی که پیشگیری عمومی از بزهکاری نوجوانان انجام پذیرد این نوع فعالیت‌های پیشگیرانه با استقبال و تأیید عمومی مواجه خواهد شد (Vitkauskas, 2013). کلاری هیلی ام.دی^۲ (۲۰۱۴)، در تحقیقی تحت عنوان «مصاحبه و بازجویی پلیس از مظنونان نوجوان»، در دانشگاه مشترک المنافع ویرجینیا با استفاده از روش مطالعه اسنادی، با بررسی الکترونیکی پنجاه و هفت مصاحبه ضبط شده الکترونیکی از ۱۷ اداره پلیس با نوجوانان، یک معاینه توصیفی از پرونده‌های واقعی بیان نموده است. نتایج این مطالعه نشان می‌دهد که فراهم کردن زمینه برای تحقیقات و بازجویی از اطفال و نوجوانان نیازمند استفاده از روش‌های ویژه و خاصی نظیر افسر آموزش دیده مصاحبه کننده، محیط انجام مصاحبه و بازجویی، مدت زمان مصاحبه و استفاده از پلیس زن است (Cleary, 2014).

تبیین مفاهیم

حقوق فردی

از یک دیدگاه رایج حقوق فردی را می‌توان مترادف با آزادی‌های فردی دانست و آن عبارت است از توانایی‌هایی که به موجب آن‌ها انسان در زمینه‌های مختلف زندگی اجتماعی اعمال و رفتار خویش را انتخاب و اختیار می‌کند و این توانایی‌ها بوسیله‌ی حقوق موضوعه که آن‌ها را از حمایت مستحکمی برخوردار می‌کند، شناخته می‌شوند و سازمان می‌یابند (Tabatabaei Motameni, 2015) و به این مجموعه آزادی‌هایی که در یک جامعه، افراد از آن بهره مند هستند، اصطلاحاً حقوق یا آزادی‌های فردی یا حقوق اساسی فرد می‌گویند و شامل حقوقی همچون آزادی رفت و آمد و گزینش مسکن، مصونیت از تعرض به جان و مال، ابراز عقاید و افکار و شرکت در اجتماعات و زندگی سیاسی می‌شود (Habibi Mojandeh, 2000). هر انسانی به اقتضای انسانیت خود باید از حداقل امتیازات و مطالباتی برخوردار باشد که در ارتباط خود با جامعه و قدرت حاکم بتواند به آن استناد کند و قوانین و موضوعه نیز تضمینات و حمایت‌های لازم را از آن‌ها به عمل آورند. حقوقی با چنین اوصاف را می‌توان حقوق فردی نامید و در واقع این حقوق، حقوقی هستند که برای فرد بر عهده‌ی جامعه ایجاد می‌شود و می‌تواند ماهیت‌های گوناگونی اعم از سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی داشته باشد (Tabatabaei Motameni, 2015).

ضابطان دادگستری

قانون در ماده ۱۹ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۰ ه.ش بیان کرده بود: «ضابطین اقداماتی که برای ممانعت مرتکب یا متهم از فرار یا مخفی شدن موافق مقررات قانون به عمل آید.» برخی حقوقدانان بیان می‌کنند: «ضابطان دادگستری یا پلیس قضایی مأمورانی می‌باشند که تحت تعلیمات و نظارت دادستان عمومی و انقلاب یا دیگر مراجع قضایی در کشف و تحقیق مقدماتی جرم، حفظ آثار و دلایل آن و ممانعت از فرار و مخفی شدن متهم به موجب مقررات قانون عمل می‌کنند.» (آخوندی، ۱۳۹۲، ۲۵). قانونگذار در ماده ۲۸ قانون آیین دادرسی

^۱ Vitkauskas, K

^۲ Cleary, H. M. D.

کیفری بیان کرده است: «ضابطان دادگستری مأمورانی می‌باشند که تحت تعلیمات و تعلیمات دادستان در کشف جرم، حفظ آثار و علایم و جمع آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، تحقیقات مقدماتی، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضایی، به موجب قانون اقدام می‌کنند»^۱ (Jafari Langeroodi, 2015).

انواع ضابطان دادگستری

طبق بند الف ماده ۲۹ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ ضابطان عام شامل فرماندهان، افسران و درجه داران نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران که آموزش مربوط را دیده‌اند و بر اساس تبصره این ماده، کارکنان وظیفه، ضابط دادگستری محسوب نمی‌شوند اما تحت نظارت ضابطان مربوط در این مورد انجام وظیفه می‌کنند و مسؤولیت اقدامات انجام شده در این رابطه با ضابطان است.

«به افرادی ضابط خاص گفته می‌شود که صلاحیت اقدام درباره هیچ جرمی را دارا نیستند مگر مواردی که قانون مجوز صادر کرده است. مأمورینی که در راستای قانون ضابط خاص دادگستری هستند احتمال است کلیه اختیارات ضابطان دادگستری را دارا نباشند و یا فقط از لحاظ انجام وظایف خاص و یا در زمان معین ضابط دادگستری به شمار آیند» (Akhundi, 2013).

ضابطان نظامی مأمورانی هستند که در حدود قوانین و مقررات نسبت به جرایمی که در صلاحیت دادگاه‌های نظامی است تحقیق می‌نمایند و برای حفظ آثار و دلایل این نوع جرائم و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم طبق مقررات قانون اقدام لازم را معمول می‌دارند. در حقیقت کشف و تحقیق جرایمی که در صلاحیت دادرها و دادگاه‌های نظامی است به وسیله ضابطان نظامی صورت می‌گیرد (Ashuri, 2018).

بررسی حفظ حقوق فردی در جریان فرآیند کیفری توسط ضابطان دادگستری

وظایف خاص ضابطان دادگستری در حفظ حقوق بزه دیده

ضابطان دادگستری در قبال حفظ حقوق بزه‌دیده در سه مرحله کشف، تعقیب و تحقیقات مقدماتی تکالیفی دارند که در زیر به آن‌ها اشاره شده است.

حفظ حقوق بزه دیده در مرحله کشف و تعقیب

در راستای کمک و همراهی، امروزه بزه‌دیده به سبب ورود آسیب و زیان به آن تحت تأثیر یافته‌های جرم‌شناسی، از جایگاه نسبتاً مناسبی برخوردار است؛ زیرا در گذشته عمده توجه به متهم و پاسداشت حقوق وی معطوف بود و بزه‌دیده کمتر مورد توجه قرار می‌گرفت. اما امروزه این باور در حقوق کیفری حاکم است که در تمامی بخش‌ها و اجزای فرآیند دادرسی کیفری با وضع قواعد مناسب از حقوق بزه‌دیده به عنوان شخصی آسیب‌پذیر، حمایت به عمل آید و تحت تأثیر این رویکرد دانش جدید تحت عنوان بزه‌دیده شناسی حمایتی تولد و رشد پیدا کند.

حمایت از حقوق بزه‌دیدگان از جرم به عنوان کفه دیگر ترازوی عدالت و نیمه دیگر فرآیند کیفری از موارد مهمی است که در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ مورد توجه قرار گرفت. تضمین حقوق بزه‌دیدگان و شاهدان و ایجاد سازوکارهای لازم در راستای نظام نوین دادرسی در تمامی مراحل رسیدگی نه تنها در جهت احقاق حق است بلکه در پیشگیری از بزه‌دیدگی و بزهکاری احتمالی بزه‌دیدگان در آینده نیز تأثیر بسزایی دارد و در راستای حمایت از حقوق بزه‌دیدگان رفتار و عملکرد پلیس به عنوان نخستین مرجع رسمی حمایت از بزه‌دیده تأثیر بسزایی

^۱ بند ب ماده ۳ قانون اصلاح قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مقرر می‌داشت: «ریاست و نظارت بر ضابطین دادگستری از حیث وظایفی که به عنوان ضابط بر عهده دارند با دادستان است.»

در نوع برداشت بزه‌دیده از دستگاه عدالت کیفری خواهد داشت. در واقع برخورد مناسب مأموران می‌تواند در جهت ایجاد احساس رضایت و همچنین امنیت در بزه‌دیدگان تأثیر زیادی داشته باشد.

قبول شکایت در همه اوقات

اولین وظیفه‌ای که ضابطان دادگستری در مقابل بزه‌دیده دارند استماع شکایت از آن‌ها است. زیرا عمومی‌ترین روش برای شروع تحقیق و اقدام مرجع قضایی و مهمترین عامل برای تعیین نرخ واقعی جرم شکایت‌شاک می‌باشد (Khanlari Almashiri, 2012). این تکلیف ضابطان در ماده ۳۷ ق.آ.د.ک^۱ مورد اشاره قرار گرفته‌است. در ماده ۷۱ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ نیز عیناً مراتب مزبور در ماده ۳۷ آمده بود ولی نوآوری که در ق.آ.د.ک مصوب ۹۲ صورت گرفته، ضابطان را مکلف نموده که پس از دریافت شکایت، به بزه‌دیده رسید تحویل داده و به فوریت پرونده را به نظر دادستان برسانند (Razavi, 2001; Shiri, 2010). این تکلیف ضابطان مانع از هرگونه بهانه‌جویی در اخذ شکایت و ارجاع شکایت به دادستان توسط بزه‌دیده خواهد بود. همانطور که در ماده ۷۱ ق.آ.د.ک ۹۲ آمده است ضابطان موظفند هم شکایت شفاهی و هم کتبی همه وقت قبول نمایند. پذیرش شکایت شفاهی در کنار شکایت کتبی یکی از حقوق بزه‌دیده است.

رعایت کرامت و منزلت بزه‌دیده

اصل پذیرش کرامت انسانی به عنوان یکی از اصول اساسی جهان‌بینی اسلامی است. این اصل حقوق بشری احترام به کرامت انسان، به قاعده مهمی با عنوان «منع تبعیض» می‌انجامد که نسبت به بزه‌دیدگان نیز تسری می‌یابد منع تبعیض علیه بزه‌دیدگان ایجاب می‌کند که هرگاه بزه‌دیده به دلایلی مانند نژاد، جنس، سن، ناتوانی بدنی یا روانی، وضعیت جنسی و مانند اینها در آستانه آسیب و زیان باشد، رعایت احترام و توجه ویژه به او اهمیت بیشتری پیدا می‌کند (Raeijian Asli, 2011).

در حقوق ایران در بند ۶ اصل دوم قانون اساسی به ارزش والای انسانی اشاره کرده است و همچنین در بند ۴ ماده واحده قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی، رعایت اخلاق و موازین اسلامی در مواجهه با دادخواهان یعنی بزه‌دیدگان مورد تأکید قرار گرفته است و براساس ماده ۶ ق.آ.د.ک حقوق بزه‌دیدگان در فرآیند دادرسی کیفری باید رعایت و تضمین گردد و همچنین بر اساس ماده ۷ این قانون، در تمام مراحل دادرسی کیفری رعایت حقوق شهروندی از سوی تمام مقامات قضایی، ضابطان دادگستری و سایر اشخاصی که در فرآیند دادرسی کیفری مداخله دارند الزامی است.

بزه‌دیدگی ثانویه و یا فرعی «شامل ناملایماتی می‌شود که شاک می‌شود یا بزه‌دیده ممکن است در مراجع پلیس (ضابطان) و مراجع قضایی و اداری در ارتباط با شکایت اقدام و حضورش در آن مراجع متحمل شود، یعنی در واقع فشارها، بداخلاقی‌ها، بی‌حرمتی‌ها، تندخویی‌ها و ناملایماتی که بزه‌دیده ممکن است در جریان فرآیند کیفری متحمل شود و بر آن بزه‌دیدگی اولیه و اصلی‌اش که بابت آن در مراجع مربوط حضور پیدا کرده است افزوده شود (Najafi Abrandabadi, 2004) و همچنین به دلیل گزارش و اعلام نکردن جرم توسط بزه‌دیدگان رقم سیاه بزهکاری افزایش یابد. بنابراین رفتار ضابطان دادگستری با بزه‌دیدگان باید محترمانه، دلسوزانه، بی‌طرفانه و همراه با همدردی و رازداری باشد (Raeijian Asli, 2011) که در این راستا ضابطان دادگستری به عنوان یکی از ارکان فرآیند کیفری تحت آموزش‌های خاص قرار گیرند تا در بدترین شرایط نیز بر خود مسلط بوده و رفتار مناسبی از خود نشان دهند.

^۱ ماده ۳۷ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «ضابطان دادگستری موظفند شکایت کتبی یا شفاهی را همه وقت قبول نمایند شکایت شفاهی در صورت مجلس قید و به امضای شاک می‌رسد، اگر شاک نتواند امضاء کند یا سواد نداشته باشد، مراتب در صورت مجلس قید و انطباق شکایت شفاهی با مندرجات صورت مجلس تصدیق می‌شود. ضابطان دادگستری مکلفند پس از دریافت شکایت، به شاک رسید تحویل دهند و به فوریت پرونده را نزد دادستان ارسال کنند».

نقش ضابطان دادگستری در کمک‌های فوری به بزه دیدگان

از آنجا که ضابطان دادگستری بیشترین تماس را با بزه‌دیدگان دارند؛ لذا ضرورت دارد در مراحل اولیه دادرسی ضابطان دادگستری با بزه‌دیدگان ابراز همدردی، راهنمایی در جهت آگاهی دادن به بزه‌دیده، در خصوص چگونگی ارائه دلایل و مدارک به مراجع انتظامی و همچنین راهکارهایی در زمینه حفظ دلایل و مدارک و جمع‌آوری آن‌ها و در نهایت ارائه آن‌ها به مراجع انتظامی و هر نوع مساعدت پزشکی که مورد نیاز باشد انجام دهند و به نوعی رفتار کنند که بزه‌دیدگان احساس امنیت و حمایت کنند که به نوعی منجر به تسکین ناملايمات روحی و روانی آن‌ها باشد و همچنین در مرحله کشف جرم ضابطان باید در حد امکان نیازهای اولیه و اورژانسی بزه‌دیدگان را برطرف کنند این امر زمانی محقق می‌شود که ضابطان دادگستری در این راستا تحت آموزش‌های مختلفی قرار گرفته باشند.

حفظ حقوق بزه دیده در مرحله تحقیق

ضابطان دادگستری در مرحله تحقیق وظایفی در قبال بزه‌دیده دارند که در زیر به آن‌ها پرداخته شده است.

حق تأمین امنیت بزه دیده و شهود وی توسط ضابطان دادگستری

از دیگر حقوق بزه‌دیده تأمین امنیت او و گواهان او در فرآیند جنایی است. به همین منظور باید تدبیرهایی برای کاهش گرفتاری‌ها و دردهای بزه‌دیدگان، حمایت از زندگی خصوصی آن‌ها ضرورت، و تضمین امنیت خود و خانواده‌شان و گواهان آنان به هنگام تهدید اندیشید. چاره‌اندیشی درباره این تهدیدها، یکی دیگر از راه‌های پاسخگویی به نیازهای بزه‌دیدگان انگاشته می‌شود. تأمین امنیت شامل: حمایت از بزه‌دیده در رویارویی با متهم، حمایت از بزه‌دیده در برابر متهم و حمایت از هویت بزه‌دیده است (Raeijian Asli, 2011) و جهت‌گیری این تدابیر باید نخست به سوی سلامت بدنی و سپس سلامت روانی و عاطفی بزه‌دیده جهت یافته باشد (Ghavam, 2010).

ماده ۶ پیش‌نویس کنوانسیون ۲۰۰۶ با الهام از ماده ۳۲ کنوانسیون سازمان ملل برای مبارزه با فساد «حفاظت از بزه‌دیدگان، گواهان و کارشناسان» اختصاص یافته‌است. این ماده در راستای شناسایی حق تأمین امنیت بزه‌دیده، دولت‌های عضو را متعهد می‌سازد تا حفاظت از امنیت، سلامت بدنی و روانی، کرامت و خلوت بزه‌دیدگان، گواهان و کارشناسان و در صورت لزوم بستگان و نزدیکان آنان را در برابر تهدید و انتقام تضمین کنند (Abdollahi & Ahremi Nejad, 2011).

آگاه سازی بزه دیده از حقوق خود

آگاهی‌دادن یکی از بارزترین حقوق بزه‌دیده و یکی از راه‌های حفظ حقوق و پاسخ‌گویی به نیازهای او است که در بند ششم اعلامیه ۱۹۸۵ مورد تأکید قرار گرفته است که در این اعلامیه ایجاد راهکارهایی جهت ارائه اطلاعات لازم به بزه‌دیده در خصوص حقوق خویش، خدمات مشاوره حقوقی و اقداماتی از این قبیل از اصلی‌ترین حقوق بزه‌دیده به شمار می‌رود. مهمترین نیازهای بزه‌دیدگان آگاهی آن‌ها از پرونده کیفری خود می‌باشد یعنی بزه‌دیدگاه از مقامات ذی ربط انتظار دارند که نسبت به حقوق آن‌ها علاقه‌مند و پیگیر باشند و همواره ارتباط و تبادل اطلاعات پیرامون چگونگی پرونده را با آن‌ها برقرار و حفظ نمایند (Fattah et al., 1992).

این آگاه‌سازی، با توجه به مرحله‌های فرآیند جنایی و نقش و جایگاه حساس بزه‌دیده در آن، جنبه‌های گوناگونی پیدا می‌کند؛ از جمله اطلاع‌رسانی درباره نقش و قلمرو خود، زمانبندی و روند رسیدگی‌ها و وضعیت پرونده‌های خود، اطلاع‌رسانی درباره روند تحقیقات جنایی و آگاه سازی بزه‌دیده از اتهام وارده بر متهم، نقش گواهان در دادرسی (Ahmadi, 2010). بنابراین آگاه‌سازی و اطلاع‌رسانی به بزه‌دیده یا شاکي در مراحل کیفری دارای اهمیت زیادی می‌باشد؛ زیرا «اگر بزه‌دیده به عنوان رکن فعال در روند رسیدگی‌ها شناخته شود که بار اثبات وقوع جرم و عناصر بزه را بر عهده دارد لاجرم باید وی را مورد حمایت قضایی قرار داده و از روند حاکم بر رسیدگی و فرآیند اثبات بزه آگاه نمود» (Biglari, 2013). آگاه‌سازی بزه‌دیده می‌تواند با روش‌هایی مانند انتشار جزوه، تهیه پوستر و بروشور باشد و یا به کمک شبکه‌های

رایانه‌ای مطالب اصلی آیین دادرسی کیفری را منعکس کنند. در بسیاری از کشورها مانند (برزیل، فرانسه و نیجریه) سازمان‌های مربوطه، به انتشار کتاب‌ها و بروشورهایی در این راستا پرداخته‌اند (Razavi, 2015).

وظایف ضابطان در حفظ حقوق متهم

زمانی که متهم بعد از کشف جرم در اختیار ضابطان دادگستری قرار می‌گیرد دارای یک سلسله از حقوق می‌گردد که این حقوق بایستی توسط ضابطان دادگستری رعایت گردد.

حفظ حقوق متهم در مرحله کشف و تعقیب

شالوده پرونده‌های کیفری در مرحله کشف جرم شکل می‌گیرد (Jahani, 2012). مرحله کشف و تعقیب جرم پیچیده‌ترین و حساسترین مرحله دادرسی به شمار می‌رود. مرحله تعقیب پس از مرحله کشف جرم به عنوان اولین مرحله ورود متهم به نظام عدالت کیفری یکی از مباحث حائز اهمیت در حقوق کیفری و جرم‌شناسی محسوب می‌شود (Saqiyan, 2015).

توانمندی ضابطان دادگستری مهمترین عامل در موفقیت این مرحله می‌باشد و هر چه ضابطان دادگستری از امکانات پیشرفته علمی و تجهیزات مدرن روز بیشتری بهره‌مند باشند، در کشف جرم موفق‌ترند. ضابطان دادگستری در انجام وظایف خود دارای اختیاراتی هستند که می‌توانند حتی منجر به سلب آزادی شهروندان گردند به همین دلیل ضروری است که افرادی که ضابط محسوب می‌شوند و این اختیارات را دارند به موجب قانون انتخاب شوند (Alavi, 2015).

حفظ حقوق متهم در مرحله تحقیق

تحقیقات مقدماتی مرحله مهم و سرنوشت‌سازی است زیرا تحقیقاتی که صورت می‌گیرد به جهت حفظ حقوق متهم باید مطابق با اصول و تشریفات باشد. در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ قانونگذار نوآوری‌های بسیاری برای حفظ حقوق متهم در نظر گرفته است.

اصل برائت

در نظام‌های نوین آیین دادرسی کیفری اصل برائت از بنیادی‌ترین اصول حاکم در دادرسی عادلانه و منصفانه محسوب می‌شود به این دلیل که از حقوق شهروندان در برابر برخی نهادهای قدرت طلب حمایت می‌کند (Javanmard, 2014b). اصل برائت در حقوق به این معناست که بنای دادرسی بر عدم ارتکاب جرم توسط افراد است، مگر زمانی که جرم فرد با یک رسیدگی عادلانه و صحیح در یک مرجع صالح قانونی ثابت شود (Javanmard, 2014a) و ضابطان قضائی باید با افراد به مانند ناکرده بزه رفتار کنند. اصل ۳۷ قانون اساسی کشورمان به صراحت اصل برائت در مسائل کیفری را اینگونه بیان می‌دارد «اصل برائت است و هیچ‌کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی‌شود مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد». بنابراین به نظر می‌رسد با توجه به این اصل هیچ شخصی را نمی‌توان جلب یا احضار کرد مگر آنکه دلایل و مدارک کافی و همچنین اجازه صریح قانون در این باره موجود باشد (Rahmdel, 2008).

اصل قانونی بودن

اصل قانونی بودن جرایم و مجازات‌ها به عنوان یکی از اصول بنیادین، مسلم و تعرض‌ناپذیر حقوق کیفری بوده و امروزه مورد پذیرش تمام نظام‌های حقوقی دنیا است و اصل حاکمیت قانون اولین شرط تحقق حقوق بشر در هر جامعه مدرن می‌باشد (Beccaria & Ardabili, 1998). اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ در مواد ۹-۱۴-۱۵ و کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و حمایت از آزادی‌های اساسی ۱۹۵۰ نیز ضمن ذکر صریح این اصل، بر اهمیت پیش‌بینی آن در قوانین و اجرای آن توسط مراجع قضایی داخلی تأکید ورزیده‌اند. همچنین مواد ۲۲ و ۲۳ اساسنامه دیوان کیفری بین‌المللی مصوب ۱۹۹۸ در رم، این اصل مهم را پیش‌بینی کرده است (Eftekhari Jahromi, 1999; Habib Zadeh, 1999).

2012). ضابطان دادگستری به دلیل ارتباط مستقیم و مستمری که با متهم دارند اساسی‌ترین وظایف آن‌ها در درجه اول پایبندی به اصل حاکمیت قانون می‌باشد که در واقع این اصل حقوق و آزادی‌های اساسی افراد را تضمین می‌کند.

حق سکوت

یکی از مهمترین حقوق دفاعی متهم، حق سکوت در پاسخ‌گویی به پرسش‌های ضابطان دادگستری و مقامات قضایی به هنگام بازجویی در نظام‌های دادرسی کیفری می‌باشد (Bagheri, 2015). در واقع وقتی شخصی در مظان اتهام قرار می‌گیرد تکلیف قضا و ضابطان دادگستری، این است که در نهایت بی‌طرفی و با جمیع شرایط و تضمین حقوق دفاعی متهم، به جمع‌آوری و تحصیل دلیل بپردازد. این بدین معناست که متهم جهت رفع اتهام از خود وظیفه‌ای در جهت ارائه دلیل ندارد و این مهم وظیفه مراجع تحقیق است که تا با بررسی‌های مختلف از طرق قانونی، دلایل بزهکاری متهم را بدست آورد. اصل براءت به متهم اجازه می‌دهد تا تحمیل هر امر محدودکننده بر متهم در صورت تردید در توجه آن به وی ممکن نباشد، مگر آنکه مقام تعقیب دلایلی را مبتنی بر تقصیر متهم ارائه نماید (Ashuri, 2018).

در اسناد بین‌المللی به این حق متهم اشاره شده است از جمله: براساس بند ۲ ماده ۹ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی، هر کس در مظان اتهام به ارتکاب جرم قرار می‌گیرد، حق دارد در اسرع وقت اختاریه‌ای دال بر اتهامی که به او نسبت داده شده است، دریافت دارد. یا درشق ب بند ۲ ماده ۵۵ اساسنامه دادگاه کیفری بین‌المللی، یکی از حقوق اشخاص در حین تحقیقات، حق سکوت دانسته‌است (Bagheri Nejad, 2015).

منع شکنجه

با توجه به اینکه ضابطان دادگستری در راستای انجام دستورات مقام قضایی که در رابطه با کشف جرم همواره در تحقیقات و بازجویی‌های مقدماتی با متهمین سروکار دارند، لذا به منظور رعایت حقوق و آزادی‌های شهروندان ضابطان دادگستری باید همواره تحت آموزش‌ها، تعلیمات و نظارت مقام قضایی در زمینه بازجویی و کشف جرم قرار گیرند (Hashemi, 2011). ماده ۱۱ کنوانسیون منع شکنجه ۱۹۴۸ مقرر می‌دارد: «به منظور پیشگیری از وقوع هر گونه شکنجه، هر کشور عضو کنوانسیون مقررات بازجویی، دستورالعمل‌ها، شیوه‌ها و عملکرد و همچنین آیین بازداشت و رفتار با اشخاص را که به نحوی در یکی از حوزه‌های تحت صلاحیت قضایی آن دستگیر، بازداشت یا زندانی شده‌اند مورد بازبینی منظم قرار خواهد داد».

تحت نظر بودن متهم

مرحله تحت‌نظر مرحله‌ای از فرآیند دادرسی کیفری است که متهم به ارتکاب جرم در بازداشت ضابطان دادگستری به سر می‌برد و یکی از راه‌های سلب حق آزادی افراد تحت‌نظر قرار دادن آن‌ها است. در این مرحله با اختیاری که به ضابطان دادگستری داده شده آن‌ها می‌توانند متهم به ارتکاب جرم را برای مدتی که قانونگذار معین نموده است در اماکن پلیسی نگهداری کنند. لذا در این مدت جریان تحت نظر بودن متهم، ضابطان می‌توانند به جمع‌آوری دلایل لازم اقدام نمایند و همچنین مانع از بین رفتن آثار و دلایل جرم و گسترش پیامدهای ناشی از آن جرم گردند.

مرحله تحت‌نظر به دلیل اینکه حقوق بیشتری از متهم را در معرض تضییع قرار می‌دهد دارای اهمیت وافر می‌باشد. در واقع شخص تحت‌نظر به دلیل برخی محدودیت‌ها و شرایط و در برخی موارد برگزاری جلسات استماع و بازجویی متعدد از سوی نیروهای پلیس در این مدت، در وضعیتی ناپایدار، معلق و در موضع ضعف قرار دارد (Beccaria & Ardabili, 1998). بنابراین براساس اصل براءت و حق آزادی افراد به عنوان یکی از اصول مسلم حقوقی، قرار دادن فرد در شرایط تحت‌نظر اقدامی مخالف با این اصل بوده و باید به صورت محدود و نظامند اعمال گردد (Ashuri & Sepehri, 2013).

وظایف ضابطان برای تحت نظر قرار دادن متهمین براساس جرایم مشهود و غیرمشهود متفاوت می‌باشد. به استناد ماده ۴۶ ق.آ.د.ک ۱۳۹۲ چنانچه در جرایم مشهود نگهداری متهم برای تکمیل تحقیقات ضروری باشد حداکثر مدت نگهداری ۲۴ ساعت خواهد بود در این مدت ضابطان باید بلافاصله و به طور کتبی دلایل اتهام را به متهم تفهیم نمایند (Khanlari Almashiri, 2012). از دیگر تکالیف ضابطان درجهت رعایت حقوق متهم در مرحله تحت نظر می‌توان این موارد را بیان نمود: ۱- تفهیم موضوع اتهام طبق ماده ۴۶ و تفهیم حقوق مقرر در ق.آ.د.ک به استناد ماده ۵۲ این قانون ۲- حق معاینه پزشکی طبق ماده ۵۱ ق.آ.د.ک ۳- حق همراهی وکیل به استناد ماده ۴۸ ق.آ.د.ک ۴- حق اطلاع به نزدیکان برپایه ماده ۵۰ ق.آ.د.ک.

ممنوعیت اخذ قرار تأمین کیفری از متهم

قرارهای تأمین کیفری یک سری تصمیمات قضایی محدودکننده آزادی به شمار می‌آیند که اگر چه مجازات نیستند اما محدودیت‌هایی را برای متهم به وجود می‌آورد و مقام قضایی مطابق ترتیبات قانونی و برای دسترسی به متهم، درباره وی اعمال می‌نماید و حضور به موقع و در دسترس بودن متهم را تأمین و تضمین می‌نماید (Alavi, 2015).

قرارهای تأمین کیفری جزء قرارهای اعدادی محسوب می‌شوند که جهت تکمیل تحقیقات مقدماتی، آماده نمودن پرونده‌های کیفری و جمع‌آوری دلایل و نیز در اختیار داشتن متهم، در فرضی که حضور بعدی متهم و دسترسی به او لازم باشد صادر می‌گردد. ماده ۲۱۷ ق.آ.د.ک به این قرارها اشاره نموده است. اخذ تأمین کیفری فقط توسط مقام قضایی امکان پذیر است. زیرا وفق ماده ۱۹ قانون آ.د.ک ۱۳۷۸ و ماده ۴۱ قانون آ.د.ک ۱۳۹۲ ضابطان دادگستری حق اخذ تأمین از متهم را ندارند. به همین منظور مقنن در ماده ۴۱ مقرر می‌دارد:

«ضابطان دادگستری اختیار اخذ تأمین از متهم را ندارند و مقامات قضایی نیز نمی‌توانند اخذ تأمین را به آنان محول کنند. در هر صورت هر گاه اخذ تأمین از متهم ضرورت داشته‌باشد، تنها توسط مقامقضایی، طبق مقررات این قانون اقدام می‌شود» (Khaleghi, 2023). گرفتن تأمین کیفری از متهم که حقوق و آزادی‌های افراد را محدود می‌سازد از موضوعات بسیار حساس و مهم در حوزه تخصص سیستم قضایی است، بنابراین یک عمل کاملاً قضایی و غیرقابل تفویض است و منحصرأ در صلاحیت مقام قضائی اعم از دادستان، بازپرس، و دادیار و دیگر مقامات صالح قضائی است و اخذ تأمین توسط ضابطان دادگستری عملی خلاف قانون می‌باشد.

آگاه سازی متهم پرونده از حقوق خود

باتوجه به اینکه اکثر شاکیان و متهمان و گواهان پرونده‌ها را اشخاص عادی تشکیل می‌دهند که نسبت به حقوق خود از آگاهی کافی برخوردار نیستند، لذا قانونگذار به منظور آگاهی آن‌ها از حقوق خود ضابطان دادگستری را موظف کرده که اشخاص مذکور را از حقوقشان مطلع سازند و قانونگذار تخلف از این مقررات را مستوجب مجازات دانسته است. ماده ۶ قانون آیین دادرسی کیفری مقرر می‌دارد: «متهم، بزه دیده، شاهد و سایر افراد ذی ربط باید از حقوق خود در فرآیند دادرسی کیفری آگاه شوند و سازوکارهای رعایت و تضمین این حقوق فراهم شود» (Sadeghmanesh, 2018).

تفتیش و بازرسی منزل و اماکن

تفتیش و بازرسی منازل، اماکن و اشیاء در مواردی که عمل می‌آید که حسب دلایل، ظن قوی به کشف متهم یا اسباب و آلات و دلایل جرم در آن محل وجود داشته باشد. لذا در راستای کشف جرم و تحقیقات مقدماتی ممکن است مواردی پیش آید و ضرورت‌هایی ایجاب نماید که منازل مسکونی یا اماکن و اشیاء مورد بازرسی و تفتیش قرار گیرند. در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۷۸ قانونگذار در ماده ۲۴ بیان کرده بود که ضابطان دادگستری در صورتی که بخواهند تفتیش منازل، اماکن، اشیاء را انجام دهند در جرایم غیرمشهود باید با اجازه مخصوص مقام قضایی باشد. ماده ۱۳۹ ق.آ.د.ک در صورتی تفتیش و بازرسی را مجاز دانسته‌است که در صورت تزامم با حقوق اشخاص از حقوق آن‌ها مهمتر

باشد. زیرا حق تفتیش و بازرسی یک حق اجتماعی است که جامعه به حکومت واگذار کرده است اما اعمال این حق نباید موجب اضرار دیگران شود اگر میان حق اشخاص و حق تفتیش و بازرسی تعرض به وجود بیاید به قواعد باب تعارض مراجعه کرد و در اینجا حق مهمتر اعمال می‌شود (Ghasem Pour, 2002).

احضار و جلب متهم

جهت احضار متهم صرف وجود شکایت و گزارش‌های ضابطان کافی نمی‌باشد بلکه بر طبق ماده ۱۶۸ ق.آ.د.ک بازپرس نباید بدون اینکه دلایل کافی برای توجه اتهام کسی را به عنوان متهم احضار و یا جلب کند (Khaleghi, 2023). یعنی احضار و جلب متهم زمانی جایز است که دلایلی دال بر مجرمیت فرد از قبل جمع‌آوری شده باشد و ماده ۱۸۱ ق.آ.د.ک^۱ نیز در مورد شرایط برگه جلب تصریح کرده است و جلب متهم مثل قانون سابق باید در روز به عمل آید مگر در موارد که ضروری باشد.

بازجویی خاص از متهمین آسیب پذیر (کودکان، زنان و سایر افراد دارای شرایط خاص)

بازجویی و تحقیق افراد از وظایف و اختیارات مقام قضایی است، اما مقام قضایی می‌تواند با دادن تعلیم و آموزش و با اعمال نظارت انجام بخشی از امور مربوط به فرآیند دادرسی کیفری را به ضابطان واگذار کند. لذا با استنباط از مواد ۱۵، ۱۸ و ۲۱ ق.آ.د.ک سابق باید گفت که در جرایم مشهود ضابطان دادگستری از اختیارات و تکالیف ویژه‌ای برخوردار بودند که در خصوص بازجویی هم صادق است. مأموران مزبور حق دارند در این مرحله از تحقیقات کیفری افراد که به نوعی می‌توانند در کشف حقیقت دخالت و تأثیر مثبت داشته باشند مورد تحقیق و بازجویی قرار دهند. در قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ ماده ۲۸ در این رابطه مقرر می‌دارد: «ضابطان دادگستری مأمورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان در کشف جرم، حفظ آثار و علائم و جمع‌آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، تحقیقات مقدماتی، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضایی به موجب قانون اقدام می‌کنند». بنابراین در جرایم مشهود با توجه به اهمیت موضوع به ضابطان اجازه داده شده است که می‌توانند مبادرت به انجام بازجویی نمایند و همچنین در جرایم مشهود ضابط می‌تواند راسا و بدون اذن و حتی اطلاع مقام قضایی اقدام به انجام بازجویی نماید (Saber, 2011).

در بازجویی‌های کودکان و زنان؛ توجه به وضعیت آن‌ها به دلایل تفاوت‌های آن‌ها در جنبه‌های جسمانی، روحی، روانی، احساسی و عاطفی، بایستی مدنظر قرار گیرد. چرا که این افراد چنانچه به دلیل اتهامی که به آنان وارد شده است در برخورد با ضابطان دادگستری قرار گیرند ممکن است به دلیل نبود نظام استاندارد در دستگاه انتظامی کشور متحمل بیشترین آسیب‌ها و صدمات روحی و روانی گردند. زیرا چگونگی بازجویی از این اقشار از جامعه تاثیر به سزایی خواهد داشت. به همین دلیل است که اکثر جرم‌شناسان توجیه می‌نمایند که برای این اقشار آسیب‌پذیر از نیروهای آموزش‌دیده استفاده شود. نیروی ضابطی که وظیفه تعقیب یک متهم زن را به عهده می‌گیرد باید به این نکته توجه داشته باشد که مخاطب وی، آسیب‌پذیر است؛ لذا رفتار متفاوتی با دیگران باید نسبت به وی اعمال شود. بازجویی از زنان باید وضعیت متفاوتی نسبت به بازجویی از مردان داشته باشد. در رابطه با بازجویی از کودکان کمیت و کیفیت بازجویی با توجه به سن افراد تغییر می‌کند بر این اساس مقتضای سنی کودکان بازجویی خاص را ایجاب می‌کند. ضابطان دادگستری در هنگام بازجویی نباید افکار تلقینی در ذهن کودک القاء کند در واقع مطالعات اخیر روانشناسی درباره صدق گفتار کودکان، حاکی از آن است چنانچه آنان از بازگو کردن داوطلبانه یک واقعه صادق باشند، نسبت به موضوع‌های تلقینی و غیرواقعی خیلی حساس هستند لذا ضابط باید مراقب گفتار خود باشد (Malek Zadeh & Niyazkhani, 2010).

^۱ ماده ۱۸۱ ق.آ.د.ک مقرر می‌دارد: «جلب متهم به موجب برگه ی جلب به عمل می‌آید. مضمون برگه ی جلب که حاوی مشخصات متهم و علت جلب است باید توسط بازپرس امضاء و به متهم ابلاغ شود».

حفظ حقوق جامعه و سایر افراد غیر دخیل توسط ضابطان دادگستری

حفظ حقوق شهروندی

حفظ حقوق شهروندی علاوه بر تأمین نظم و امنیت، لازمه هر نظام حقوقی موفق است و عدم توجه و قربانی کردن آن با هدف مبارزه با بی‌نظمی و ناامنی، نتیجه‌ای جز عدم احساس امنیت قضایی را در پی نخواهد داشت و همچنین تحقق عدالت کیفری، بدون تردید با رعایت نکردن حقوق شهروندی و آزادی‌های افراد جامعه محقق نخواهد شد؛ لذا قانونگذار باید در قوانین مختلف به ویژه قانون آیین دادرسی کیفری که از مهمترین قوانین پایه‌ای و اساسی هر کشور است توجه ویژه‌ای به این مسأله داشته‌باشد؛ ضابطان دادگستری بیشتر از سایر کنشگران نظام کیفری با حقوق شهروندان در ارتباط می‌باشند. زیرا که وظیفه حفظ نظم و امنیت شهروندان را به عنوان یکی از مصادیق حقوق عمومی بر عهده دارند و با توجه به اینکه ضابطان دادگستری از اختیارات ممتازی برخوردار هستند؛ لذا گاهی ممکن است در راستای تحقق حفظ نظم جامعه، حقوق فردی و آزادی‌های مشروع آن‌ها را به بهانه ایجاد امنیت و نظم و مصالح عمومی مختل نمایند. در راستای حفظ حقوق شهروندی باید از ضابطانی استفاده شود که از دانش و تجربه کافی برخوردار باشند تا هر فرد حقیقی یا حقوقی نابلدی نتواند در جایگاه ضابط از اختیارات آن‌ها در مواجهه با شهروندان استفاده کند به این دلیل که شروع هر پرونده کیفری توسط ضابطان دادگستری رقم می‌خورد؛ بنابراین باید از شایستگی‌های لازم و توانمندی‌های تخصصی مقتضی برخوردار باشد تا بتواند با نهایت دقت و مهارت حقوق شهروندان را تضمین کند.

وظایف ضابطان دادگستری در قبال حفظ و تأمین امنیت جامعه

نسبت به عملکرد نیروهای ضابط دادگستری و نقش آن‌ها در تأمین و تضمین امنیت پایدار برای شهروندان، می‌توان به یک گزاره مهم دست یافت و آن اینکه نحوه رفتار دستگاه عدالت کیفری و به ویژه ضابطان دادگستری می‌تواند عامل افزایش ترس از بزه‌دیده شدن و ناامنی در جامعه باشد. در این میان، نقش نیروهای ضابط دادگستری به طور خاص و ویژه نیز قابل بررسی است. بررسی‌ها نشان می‌دهند که بین میزان رضایت از نیروهای ضابط و ترس از جرم و بزه‌دیده شدن، رابطه معناداری وجود دارد. در واقع، کسانی که رضایت بیشتری از نیروهای ضابط داشته‌اند، چون اعتماد و اطمینان بیشتری به سازمان پلیس و نیروی انتظامی در راستای تأمین امنیت خود دارند، ترس کمتری نیز احساس می‌کنند.

ضابطان دادگستری، اساساً از جمله وظایف بارزشان، تأمین و تضمین امنیت پایدار در جامعه است اما این وظیفه، نباید بر خلاف تعهدات باشد و وضعیت نقض غرض به خود بگیرد یعنی ضابطان دادگستری که در اصل، یکی از وظایفشان کمک به دستگاه عدالت کیفری در تعقیب مجرمان به منظور نهایی تأمین و تضمین امنیت پایدار است، نباید خود مرتکب رفتارها و اعمالی شوند که منشأ ایجاد ناامنی در جامعه می‌گردد.

نتیجه‌گیری

امروز اهمیت نقش ضابطان دادگستری در مجموعه نهاد پلیس به عنوان نیرویی که نظم و امنیت را تأمین می‌کند بر همگان مبرهن است. این نیروها به صورت مستقیم و غیر مستقیم با جمعیت بزرگی از افراد از قشرهای مختلف اقتصادی و اجتماعی سر و کار دارند و موظفند که مطابق قوانین و مقررات و در راستای دستورات مقامات قضایی جهت ارتقای نظم و امنیت عمل کنند؛ به گونه‌ای که شهروندان نیز این ارتقای نظم و امنیت را حس نمایند. به نظر می‌رسد چالش‌های اعمال وظایف و اختیارات ضابطان دادگستری بر کرامت انسانی و حقوق متهم اثرگذار است.

تأمین نیروی انسانی مجرب و امکانات و تجهیزات، همکاری و هماهنگی دستگاه‌های متولی و استفاده از تجارب سایر کشورها از جمله راهکارهای اجرایی مقابله با مشکلات اجرائی در راستای مقابله با چالش‌های اعمال و وظایف و اختیارات ضابطان دادگستری است. در قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ توجه خاصی به ضرورت آموزش ضابطان و روش‌های آن و رعایت حقوق شهروندی گردیده است چراکه با نگاه کارشناسانه به موضوع در سال‌های اخیر این سیاست و برنامه‌ریزی در آموزش و تخصصی کردن ضابطان دادگستری همانند ایجاد واحد تشکیل پلیس قضایی یا در ق.آ.د.ک سال ۱۳۹۲ که در ماده (۳۰) امر آموزش و تخصصی کردن ضابطان دادگستری مورد توجه قرار گرفته است. تبیین تکالیف ضابطان دادگستری در سه مرحله کشف، تعقیب و تحقیقات مقدماتی در فرآیند دادرسی، در قانون آیین دادرسی کیفری به صراحت مورد پذیرش قانونگذار قرار گرفته است. از آنجا که این نهاد به عنوان بخشی از دستگاه عدالت کیفری نقش تعیین کننده‌ای در جریان تشکیل پرونده‌های کیفری بر عهده دارند. ضرورت دارد براساس اصول ۲۲، ۲۵، ۳۲، ۳۴، ۳۵، ۳۸ و ۳۹ مورد پذیرش در قانون اساسی جهت حفظ حقوق و حیثیت و آبروی افراد دخیل در جریان دادرسی من جمله بزه دیده، متهم، شاهدان و همچنین افراد غیر دخیل در جریان پرونده اقدامات لازم جهت تحقق این مهم صورت پذیرد. لذا شایسته است فردی عهده دار این منصب گردد که از صلاحیت و شایستگی لازم برخوردار بوده تا بتواند حقوق و امنیت افراد را تضمین نماید.

تعارض منافع

در انجام مطالعه حاضر، هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

مشارکت نویسندگان

در نگارش این مقاله تمامی نویسندگان نقش یکسانی ایفا کردند.

موازن اخلاقی

در انجام این پژوهش تمامی موازن و اصول اخلاقی رعایت گردیده است.

شفافیت داده‌ها

داده‌ها و مآخذ پژوهش حاضر در صورت درخواست از نویسنده مسئول و ضمن رعایت اصول کپی رایت ارسال خواهد شد.

حامی مالی

این پژوهش حامی مالی نداشته است.

References

- Abdollahi, E., & Ahremi Nejad, L. (2011). Analytical Review of Victim Support Strategies in International Instruments and Iranian Criminal Law. *Scientific-Professional Police Knowledge Quarterly, Bushehr*, 5.
- Ahmadi, S. (2010). Victim in the Criminal Procedure of Iran with a Look at the Draft Criminal Procedure Code. *Education Message*, 44.
- Akhundi, M. (2013). *Criminal Procedure*. Organization for Printing and Publishing, Ministry of Culture and Islamic Guidance.
- Alavi, A. (2015). *Investigator and Investigation in Iran's Criminal Justice System*. Negah-e Bina Publications.

- Ashuri, M. (2018). *Criminal Procedure*. SAMT Publications.
- Ashuri, M., & Sepehri, R. (2013). Comparative Study of the Custody Stage in the Criminal Procedure of Iran and France. *Criminal Law Teachings*, 6.
- Bagheri, A. A. (2015). Role of Judicial Officers in Respecting the Citizen Rights of the Accused during Preliminary Investigations. *Judicial Procedure*, 114.
- Bagheri Nejad, Z. (2015). *Principles of Criminal Procedure*. Khorsandi Publications.
- Beccaria, C., & Ardabili, M. A. (1998). *On Crimes and Punishments*. Mizan Publications.
- Biglari, P. (2013). The Nature of Fundamental Rights of Victims and Their Explanation According to the Criminal Procedure Code of 2013. In *Critique of the 2013 Criminal Procedure Code Conference*.
- Cleary, H. M. D. (2014). Police Interviewing and Interrogation of Juvenile Suspects: A Descriptive Examination of Actual Cases. *Law and Human Behavior*, 38(3), 271-282. <https://psycnet.apa.org/journals/lhb/38/3/271/>
- Eftekhari Jahromi, G. (1999). The Principle of Legality of Crimes and Punishments and Its Developments. *Legal Research*, 25-26.
- Eshaghi, S. J. (2020). Public Interest in Criminal Procedure and Its Challenge with Individual Rights. *Judicial Law Views Quarterly*, 89.
- Fattah, E., Khatatan, S., & Najafi Abrandabadi, A. H. (1992). From Crime Control Policy to Victim Protection Policy (The Need for Fundamental Change in Current Criminal Policy). *Judiciary Legal Journal*, 3.
- Ghasem Pour, A. (2002). *Judicial Officers and Their Duties in the Criminal Procedure Code of the General and Revolutionary Courts (1999) and Other Related Laws*. Ofogh Omid Publications.
- Ghavam, M. (2010). Victims' Rights and Their Demands from the Police. *Year 2, No. 2*.
- Habib Zadeh, M. J. (2012). *Legal Thoughts 3*. Negah-e Bina Publications.
- Habibi Mojandeh, M. (2000). Philosophical Foundations of Human Rights. *Mofid Quarterly*, 22.
- Hashemi, H. (2011). *Judicial Officers and Citizen Rights*. Modabaran Publications.
- Jafari Langeroodi, M. J. (2015). *Comprehensive Terminology of Law*. Ganj-e-Danesh Publications.
- Jahani, B. (2012). Approach to Police Powers in Preliminary Criminal Investigations in Iran and France. *Detective*, 21.
- Javanmard, B. (2014a). *Criminal Procedure Process*. Jungle Publications.
- Javanmard, B. (2014b). *Zero Tolerance: Strict Criminal Policy on Petty Crimes*. Mizan Publications.
- Khaleghi, A. (2023). *Notes on the Criminal Procedure Code*. Shahr-e-Danesh Publications.
- Khanlari Almashiri, M. (2012). *Apparent and Non-Apparent Crimes in Iranian Criminal Law*. Fekrsazan Publications.
- Malek Zadeh, A., & Niyazkhani, M. (2010). *Police for Children and Adolescents*. Police Science University.
- Najafi Abrandabadi, A. H. (2004). Fair Crime Prevention. In *Criminal Sciences (Collection of Articles in Honor of Prof. Dr. Mohammad Ashuri)*. SAMT Publications.
- Raeijian Asli, M. (2011). *Victimology: Developments in Victimology and Criminal Sciences*. Shahr-e-Danesh Publications.
- Rahmdel, M. (2008). *Burden of Proof in Criminal Matters*. SAMT Publications.
- Razavi, M. (2001). *Role of Law Enforcement as General Judicial Officers in Criminal Matters*. Police University.
- Razavi, M. (2015). *Police and Citizen Rights Standards*. Amin Police Science University.
- Saber, M. (2011). Review of the Regulations Governing the Interrogation of the Accused during Preliminary Investigations. *Police Knowledge*, 50.
- Sadeghmanesh, J. (2018). *Judicial Officers*. Majd Publications.
- Saqiyan, M. M. (2015). Review of the Developments in the Rights of Child and Adolescent Victims. *Criminal Law Research*, 1.
- Shiri, A. (2010). *Dignified Treatment of Victims: Granting Discretion in the Investigation and Prosecution Stage*. Khat-e-Sovom Publications.
- Tabatabaei Motameni, M. (2015). *Public Freedoms and Human Rights*. University of Tehran Press.
- Vitkauskas, K. (2013). Activity of Preventive Subdivisions of Public Police in Implementation of Prevention of Juvenile Delinquency. *Public Policy and Administration*, 12(1), 22-35. <https://www.vpa.ktu.lt/index.php/PPA/article/view/4010>